

AHOZKO ONDAREA BILTZEKO EGITASMOA

Euskaltzaindia: Dialektologia Batzordea

*Adolfo Arejita,
Dialektologia Batzordearen zuzendaria*

1. EGITASMOAREN ARRAZOIAK

Euskal hizkuntza bere osotasunean hartzea da Euskaltzaindiari dagokion eginkizuna. Ertz askotatik ora dakioke hizkuntzari, eta besteak beste, ondarea den aldetik, kultura ondarea eta euskal kulturaren ondarea den aldetik, alegia.

Kultura ondare hitza dantzugunean, errealitate material eta fisikoak datozkigu gogora berehala: arte monumentuak, arkeologi aztarnategiak, pintura-lanak, museorako objektuak... Eta hizkuntza ondareztat jotzen dugunean ere, gehienik gogoan ohi ditugunak paper euskarriz guganatu diren izkribuak dira: eskuizkribuak, edizio zaharrak eta halakoak.

Ahozko hizkera bera edo haren edukiak eurak ere –lexiko, fonetika, morfologia edo sintaxi mailakoak direla– ondareztat hartu ohi dira idatziz finkatzen diren neurrian, eta batez ere, literaturan txertatzen diren neurrian.

Bada, ostera, ondareztat hartu beharreko hizkuntza errealitate bat, ukietuzin eta ikusezin dena: belanez belan jaso dugun ahozko altxorra. Ondarea, ez dugu esango hizkuntza bera bakarrik denik, ezpada hizkuntza horren bidez transmititu zaigun ondasun zabalagoa: esaera zaharrak, ipuinak, sinesmen eta sineskerak, pasadizoak, jokoak, kantuak... *Ondare* kontzeptutik kanpora egon da luzaroan errealitate hori, bazterturik, nahiz guztiok jakin, herri baten izate osorik ez dagoela hori barik.

Euskal Autonomia Erkidegoari dagokionez, 1990. urtean Eusko Jaurlaritzak onartutako Ondareari buruzko Legeak barruan jaso zuen ondarearen izaera zabalago hori. Lege horren bosgarren kapituluko ondare etnografikoari dagokion 53. artikulua hau diosku:

gauzakoez besteko etnografi ondasunak hara nola, ekandu, ohitura, sor-kuntza edo jokaerak, hauek aurkitu daitezkeeneko gauzako aztarnak baino garrantzizkoago direnak, lege honen arabera gaitasunaren jabe den Administrazio-

ak zainduko ditu, horretarako, horien ikerketa eta bilketa zehatz horiek etorkizuneko belaunaldienganaino ailegatzea bermatuko duten gauzazko euskarrietan egitea sustatuz.

Euskaldunon kasuan ere, gure hizkuntza gertatu da gure jendearen eta gure giza taldeen kultura ondarea bideratu duena, belaunaldi batetik bestera eta ahoz transmititu duena. Gurasoek euren seme-alabei irakatsi dizkiete euren uste-sinesteak, baloreak, ohiturak, ikusmodeak, jokabideak.

Baina ahozko transmisio bide hori eten egin da neurri handi baten, batez ere gizartea aldaketa sakonetan murgildu den unetik. Eta gizartean gertatu diren aldaketa sakonen artean, transmisio bideak eurak aldatu dira batez ere: lehen etxean gurasoetatik ikasten zirenak gaur eskolan irakasten dira, eta familiak betetzen zuen sozializazio funtzioa gaur eskolek betetzen dute. Hedabideen eragina ere hor sar daiteke: ikus-entzunezkoak, paperezkoak zein digitalak direla.

Horren ondorio zuzena da, mendeetan zehar herri-pentsamoldea osatu duten elementuak, lehen gure aurretikoengandik modu naturalez hartu izan ditugunak, desagertzeko zorian gertatu izana.

Transmisioaren etena gure kasuan beste gizarte batzuetan baino biziagoa izan da. Arrazoi askogatik, baina hizkuntzaren aldetik; gure gizarteak aldaketa sakonok ezagutu dituen garaian, gure hizkuntza beste batzuk baino egoera ahulagoan gertatu delako gizarte mailan. Horrezaz gainera, euskal gizarteak ezagutu eta jasan duen aldaketa-prozesua bizkorra eta sakona izan da era batera: jendearen bizimodua erabat aldatu da; bizimodu modernoak tradizionala ito egin du. Eta oro har, tradiziozko ogibideak, lan-prozesuak, ohiturak, sinesteak, lexikoa..., azkenean mundu oso bat joanez doa, eta horrekin batera gure hizkuntza zaharraren alderdi handi bat.

2. ORAIN ARTEA EGIN DENAZ

Euskaltzaindiak berak lan handia egin du orain artea ahozko ondarea jasotzeko ahaleaginean. Beste ekinbide garrantzitsu eta ugarietaz ezer kendu barik, EHHA-z ari naiz zuzen, Euskal Hizkuntzaren Atlasa delakoaz. Altxor handi hori jasorik dago: bozak grabaturik daude, esanak transkribaturik eta material guztia metodologia zehatz baten arabera sailkaturik. Hor jasorik dagoen eduki zabal-ugariak galtzeko arriskurik ez du honezkero. Etortzekoa etorriko da, baina altxorra altxor.

Egitasmo hori bideratzeaz jadetsi den eskuratze-lana gaur ezinezkoa izango zen. Bilketa egin zenetik urteak joan dira, ia hamarkadak; eta orduko informatzaileetarik asko hilak dira; haien lekukotasunik ez dugu gehiago, bildurik dagoena baizen. Altxor horren jabe da Euskaltzaindia, eta gurekin batera Euskal Herria eta euskal gizarte osoa.

Ondare horrek baditu muga batzuk, hizkuntza atlas bati dagokion alde-
tik: hitzetan oinarritua dago gehienbat –gramatikan ere zati bat–, edo zehaz-
kiago esanda, esparru tematikoetan. Kontzeptu jakin bat adierazten duten hi-
tzak euskararen eremu osoan zein diren biltzea du irizpide eta lehenasun.
Baina bide batez esan barik ezin utz daiteke, hitzen arrimura ingurune abera-
tsa jaso dela, nolabait «etnotestotzat» jo daitezkeenak: hitzonguruko azal-
pen-argibideak, erabilera-kontestuak, bide batez batu diren zenbait sineste, ohi-
tura, esaera, errefracu, e.a.

Beste erakunde eta ikertzaile batzuk ere badira ahozko materialaren eremu
horretan jardun dutenak. Unibertsitateetan doktoretza-tesi ugariak defenditu
eta argitaratu dira azken hamarkada bietan –nahiz jasotze-lana gehienetan ida-
tziz egin den–. Unibertsitate batzuetan entzutezko edukiaren banko informati-
koak ere sortu dira eta ahozko material hori sailkatzen dihardute.

Osterantzeko erakunde batzuk ere badira lan meritugarria egiten dihar-
dutenak: batzuk etnografiaren tradizio ikuspegitik, beste batzuk gizarte mun-
du modernoagoaren ikuspegitik. Baina funtsean guztiok dute ardatz bat: ahoz
transmitituriko edukiak dira gorde eta sailkatzen dituztenak; ahozko materialaren
biltegi antolatuak prestatzen dituzte. Bestetara esanda, idatzizko biblioteken
paralelo diren biblioteka modernoak sortzen ari dira: oraltatearen biltegiak.

3. EGITASMOAREN NORABIDEA ETA EUSKALTZAINDIAREN EGINKIZUNA

Ahozko transmisioaren ondarea modu sistematikoz eta metodologikoz ba-
tzeko plan bat abian jartzea da gure asmoa. Euskaltzaindia ere partaide izatea
«errekuperatze» lan horretan.

Zergatik Euskaltzaindia sartu zeregin horretan?

Arrazoi diferenteak dira:

- a) Euskararen eremu osoa hartzen du bere barruan. Eremu osoko kide,
laguntzaile eta ordezkariak ditu. Beste inork baino errazago izan de-
zake informatzaile interesgarrien berri eta eurekiko ezaupideak egite-
ko bide erraza.
- b) EHHA egitasmoa egiterakoan esperientzia aberatsa irabazi da: bilke-
ta nola egin; edukiak nola sailkatu, transkribatu eta gorde; programa
informatiko beren-beregikoak nola prestatu, materiala sailkatu eta us-
tiatu ahal izateko.
- c) Euskaltzaindia euskal biblioteka eta artxibo aberatsen jabe da, horre-
tan ere biltze eta katalogatze-lanetan luzaroan saiatua delarik.

- d) Euskararen inguruko ondare ahalik eta osatuena jasotzea Euskaltzaindiaren eginbideen artean dago, hor idatzizkoa ez eze, ahozkoa ere sartzen dela.
- e) Ondare hori jagon eta batez ere hurrengo belaunaldietara transmititzeko bidea bermatzea ere badagokio gure erakundeari.
- f) Ahozko hizkuntzaren erreferentzia ezinbestekoa izango du geroari buruz: bai hizkuntza-ereduaren inguruko erabakiak hartzeko, bai ikerketan eta ikerketa-ildo berriak urratzeko. Bigarren honekin, gure erakundearen etorkizuneko ikerketetarako proiektioa zabaltzea bilatzen da.
- g) Euskal gizartean Euskaltzaindiak duen begiruneari esker, han-hor-hemen egon daitezkeen lehenagotik jasoriko ahozko material partikularrak ere errazago bil daitezke gure erakundera, baldin guk halako «Ahozkotasunaren Biltegi» antolatu eta ezagutua badugu, gizarteari eta ikertzaileei halako berme sendo bat eskainiko diena.

4. ZER, NON ETA NORI JASO

4.1. Eremua

Non egin bilketak, edota nondik hasi horretan, urtekako planen bidez zehaztuko da, lehentasunen arabera.

Euskalki eta hizkera diferente guztiak kontutan hartuko dira, baina lehentasuna emango zaie bazterretakoei edo galtzeko arriskurik gehien duten hizkeren eremuei.

Lekuko kalitatea eta interesgarritasuna izango da beste irizpide fidagarri bat: edonongoa edo edozein hizkeratakoa dela ere, lekuko «pribilegiatu» baten berri dugularik, lehentasuna emango zaio.

Euskaltzaindiaren esku norbaitek utz lezakeen entzutezko materiala, behar adinako kalitate neurria badu eta gutxieneko baldintzak betetzen baditu, edozein hizkeratakoa dela ere Ondare Biltegi horretan sartuko da, katalogatu ondoren.

4.2. Lekukoak

Lekuko edo informatzaile fidagarriak bilatuko dira betiere. Herri bat plan barruan sartzen delarik, hango azpieuskalkia ordezkatzan duen informatzaile-kopuru gutxieneko bat bilatuko da; egoera soziolinguistikoaren arabera, handiagoa edo txikiagoa.

Lekukoen kalitateari jaramongo zaio: oroimen onekoak eta solastunak diren; berbertakoak diren; bizimodu edo lanbide jakingarrietan ibiliak diren, besteak beste.

Lekuko bakoitzari, kalitate oneko gaia eskaintzen duen kasuan, 10 bat orduko grabazioa egin dakioke.

4.3. Gaiak

Lekuko bakoitzarekin erabiliko diren gaiak bakoitzaren berezitasunen arabera zehaztuko dira, guztien bizipenak ez baitira berdinak eta nork bere biografia berezia baitu.

Hala ere, Jose Migel Barandiaranek Euskal Herriko Atlas Etnografikorako eratu zuen gidan oinarrituriko galdetegi edo galdera-zerrenda bat har daiteke abiapuntutzat, hoberik ezean.

Ondoko gai-arloak izenda daitezke: eguneroko bizimodua, lanbideak, urte-sasoiei loturiko ohiturak eta ekintzak, lehenagoko gertaerak, ipuinak, esera zaharrak, kantuak.

5. JARDUERA

5.1. Grabazioa eta filmatzea

Grabazioak izango dira ondarearen oinarria. Kasu batzuetan filmatzea ere egingo da, interesgarri ikusten den neurrian.

Grabazioak leku eta egoera desberdinetan egingo dira: etxe barruan, kanpoan, lanean edo beste kontesturen batean. Horrela gai bakoitzaren gaineko informazioa eta testuingurua ahalik eta egokien jasotzea bilatuko da.

6. BALIABIDEAK

6.1. Giza baliabideak

Dialektologia Batzordea arduratuko da egitasmo honen bidetik, lehenengo Plan Orokor Zehatzago bat idazten, eta ondoren hori gauzatuko duten Urteroko Ekintza Planak zehazten.

Jardun-eremu honetatik hurbil dauden beste batzorde batzuekiko lankidetzatza bilatzea ere komenigarri ikusten da Euskaltzaindi barruan; Herri literaturakoa edo besteren bat dela.

Herri-hizkera eta herri-jakintza gaietan zaletasuna eta esperientzia duen pertsona batek, ordukako dedikazioaz oraingoz, ardura zuzena hartuko luke, zehaztutako plana abian ipini eta gauzatzeko.

Informatika zerbitzuaren laguntza beharko da programa informatiko be-reziak egokitzeko eta eguneratzeko.

Biblioteka eta Artxibo zerbitzuaren laguntza beharko da materialok kata-logatu, gorde eta kontserbatzeko.

6.2. Diru baliabideak

Urtean-urtean zein lurraldetan eta zein eskualdetan lan egingo den, lurralde horretako administrazioekin diren hitzarmen ohikoetan, edota leku ba-koitzerako egin daitezkeen hitzarmen berezien bidez, zuzenduko da kasuan ka-suko diru ornidura.

7. ONDAREAREN ARGITARATZEA

Egitasmo hau aurkezterakoan, oraingoz ez da zehaztuko Ahozko Ondare hori nola agerira eman. Aurreragoko plan zehatzagoen bidez finkatuko da noiz, zer, nola eta zein laguntzaz bideratu eduki jakin bat.

Antzeman daitekeenez, era askotako ustiatze bideak eskaintzen ditu ho-rrelako ondare batek, eta beste egitasmo diferente bat edo batzuk izan daitez-ke horretarako bidea irekiko dutenak.